

ІІІ. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ПИТАННЯ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ, НЕ ПОВ'ЯЗАНИХ З ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ

УДК 343.8

Аніщенко В. О.,

кандидат технічних наук, доцент,

начальник науково-дослідного центру

з питань діяльності органів та установ ДКВС України,

Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна;

Махлай О. А.,

аспірант Академії Державної пенітенціарної служби,

начальник режимно-стройової служби,

Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

ПЕНІТЕНЦІАРНА ПРОБАЦІЯ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Розглянуто нормативно-правові акти, проаналізовано методи і форми соціальної адаптації засуджених у пенітенціарний період у зарубіжних країнах. Для аналізу обрано такі країни, як Швейцарія, Велика Британія, Німеччина та США.

За основний критерій вибору країн для подальшого аналізу взято наявність позитивного досвіду в напрямку соціальної адаптації засуджених у пенітенціарний період та, як наслідок, низький рівень рецидивних злочинів у подальшому після звільнення.

Запропоновано внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України в напрямку підвищення якості проведення заходів, передбачених процесом ресоціалізації.

Ключові слова: ресоціалізація засуджених, соціальна адаптація, зарубіжний досвід, надання допомоги, методи адаптації, соціальна допомога.

Постановка проблеми. Людина та її особистість під час дії на неї заходів виконання покарань, пов'язаних з ув'язненням, зазнає велику кількість суттєвих змін та, як результат, формуються або змінюються її життєві цінності й хід життя в цілому. Тому дуже важливо: коли, в який час здійснюються заходи соціальної адаптації та які обрано методи її проведення. Після закінчення строку відбування покарання людина знову потрапляє в

суспільство, яке вже змінилося, і де вона повинна, дотримуючись законів, адаптуватися. Цей час характеризується наявністю труднощів у соціальній адаптації, наявністю негативних факторів (відсутність або розрив соціально корисних зв'язків та інше) [1, с. 752; 2, с. 435]. Вирішення питань усунення негативних факторів, що заважають соціальній адаптації, покладене на установи виконання покарань і службу пробації в період підготовки засуджених до звільнення.

Розглядаючи термін «ресоціалізація» в стратегічному його значенні, ми бачимо, що його зазвичай використовують для визначення процесу «повторного» входження індивіда в соціальне середовище в результаті «дефектів» соціалізації або зміни соціокультурного оточення [3, с. 4]. Важливо зазначити, що основа соціальної адаптації закладається з першого дня знаходження засудженого (засудженої) в установі виконання покарань. Знаходження засудженого (засудженої) в місцях позбавлення волі не повинно бути перешкодою для його (її) нормального повернення в суспільство. Як норму можна зазначити його (її) готовність бути законотримувачем та суспільно корисним громадянином. Тому відсутність суттєвих проблем соціально-побутової, комунікативної та регулятивної природи під час повернення людини, що відбула законне покарання у вигляді позбавлення волі, в звичайні умови життя суспільства можна вважати за єдиний показник ефективності заходів, що проводять посадові особи установ виконання покарань та органів пробації.

Виклад основного матеріалу. Під час розгляду процесу соціальної адаптації засуджених, до яких застосовано покарання у вигляді позбавлення волі, треба розуміти, що це безперервний та тривалий процес психолого-педагогічних, економічних, медичних, юридичних та організаційних заходів, які мають на меті формування у засуджених здатність і готовність до усвідомленого самостійного знаходження в суспільстві. Принципово важливо своєчасність проведення заходів, спрямованих на соціальну адаптацію, тому що лише в цьому випадку вони дійсно допоможуть засудженому знову стати повноправним членом суспільства.

Нині робота із засудженими, до яких застосовано покарання у вигляді позбавлення волі, що має на меті позитивну соціальну

адаптацію, здійснюється в обсязі, що не забезпечує великий відсоток реально реабілітованих засуджених. Для істотних змін у цьому питанні потрібно реформування кримінально-виконавчої системи, що мало б за одну з найголовніших цілей – якісну ресоціалізацію як чинник запобігання скоєння рецидиву. Тому під час опрацювання остаточної редакції проекту Закону України «Про пенітенціарну систему» необхідно врахувати позитивний досвід як європейських, так і країн дальнього зарубіжжя.

Так, у Швейцарії в посадових обов'язках співробітників колонії передбачається проведення адаптаційних заходів з метою виправлення засуджених, які відбувають кримінальне покарання у вигляді позбавлення волі, і профілактика рецидивів [4, с. 44]. А у Кримінальному кодексі Швейцарії визначений порядок організації нагляду за тими, хто звільняється з в'язниць, та надання їм соціальної допомоги. Враховуючи ст. 47 КК Швейцарії, нагляд і соціальний захист повинні сприяти поверненню осіб, які відбувають кримінальне покарання у вигляді позбавлення волі, до нормального образу життя; органи соціального захисту і піклування несуть відповідальність за надання допомоги в пошуках житла і роботи. Також у цій статті зазначається, що опіка не повинна бути нав'язливою, увага приділяється питанням надання спеціалізованої допомоги особам, які страждають алкогольною чи наркотичною залежністю, які мають психічні розлади, схильним до скоєння повторних злочинів [5, с. 52]. Застосовано також, як методи соціальної адаптації – регулярне відвідування в'язниць соціальними працівниками, постійний контакт з соціальними службами міста (служби зайнятості, пенсійного забезпечення, нагляду) для надання консультацій з питань, які цікавлять засуджених. У разі виникнення проблем після звільнення з місць позбавлення волі громадянин Швейцарії має право звернутися в адміністрацію із заявою про прохання зустрітися з соціальним працівником, який, у свою чергу, запропонує комплекс заходів щодо вирішення конкретної проблеми (наприклад, пошук квартири, роботи). Засуджені в Швейцарії в денний час працюють на виробництві і тільки на ніч утримуються в камерах, у вільний час вони вчаться в школі, займаються спортом. Також треба зазначити, що на території швейцарських в'язниць і коло-

ній (на відміну від українських виправних установ) створюється не одне, направлене на якийсь вид продукції, виробництво (наприклад, деревообробка, металообробка та інше), а декілька різноманітних за направленням виробництва майстерень, де самі засуджені мають можливість обрати цікаву для них роботу, або оволодіти новими професіями, що може бути в подальшому після звільнення для них дуже корисно [4, с. 45]. Процес соціальної адаптації починається з моменту прибуття засудженого в місця позбавлення волі, з урахуванням, що для кожного засудженого розробляється індивідуальна програма.

Лідером з країн, в яких організовано у виправних установах робота, що спрямована на повну освітню адаптацію, можна вважати Велику Британію.

Право отримати освіту у Великій Британії має кожен засуджений. В усіх в'язницях розроблені та реалізуються освітні програми вечірніх занять і створені умови для здобуття професійної освіти. Під час створення та реалізації соціальних програм тюремний персонал Великої Британії керується такими пенітенціарними правилами:

1. У кожній установі повинні бути розроблені соціально-освітні програми, що забезпечують розвиток здібностей ув'язнених. Цілі програм: вдосконалення перспектив, ресоціалізація, розвиток самоповаги, моральне виховання.

2. Освіта повинна розглядатися як форма організації вільного часу ув'язнених, володіти таким же статусом, як і праця, бути складовою частиною програм виправлення.

3. Ув'язнені мають право навчатися поза в'язницею.

Також для профілактичних цілей у кримінально-виконавчій системі діють загальнодержавні соціальні програми щодо ліквідації безробіття. Так відповідно до них безробітним надається можливість набути професійних навичок. Для уразливих категорій громадян розроблено окремі програми і курси, за якими з ними проводяться заходи за індивідуальними програмами. За визначеним напрямком і здійснюється роз'яснювальна робота в рамках програми «Планування звільнення». Щодо виконання своїх посадових обов'язків, то персонал кримінально-виконавчої

системи дає засудженим вичерпну інформацію з питань наявного та подальшого навчання, працевлаштування, житла [4, с. 55].

Для нашої країни дуже цікавий досвід Великої Британії в напрямку опікунського нагляду. Цей інститут опікунського нагляду існує з 60-х років 20 століття і нині цілком виправдовує себе. Працівники опікунського нагляду надають серйозну допомогу в соціальній адаптації, вони проводять роботу щодо працевлаштування звільнених засуджених.

У США для успішної соціальної адаптації в пенітенціарний період проводиться робота, результатом якої є аналіз засудженими своїх протиправних вчинків і потреб та усвідомлення необхідності змінити свою долю. У виправних установах США розроблено низку програм, спрямованих на зниження рівня злочинності. Робота із засудженими розпочинається відразу ж після надходження до виправної установи. Проводиться діагностика прибулого засудженого для підбору індивідуальної програми.

Кримінальний кодекс США регламентує права засуджених на соціальну адаптацію. Так, згідно зі ст. 304.6 КК США «Програма соціального відновлення особистості» «директор відомства виправних установ встановлює для кожної установи відповідну програму, розраховану, наскільки це можливо, на те, щоб підготувати кожного засудженого до прийняття на себе відповідальності за свою подальшу поведінку і до того, щоб він міг погоджувати свою поведінку з вимогами закону, та сприяти йому в цьому. Під час розробки такої програми директор прагне зробити доступними для кожного засудженого, здатного отримати з цього користь, загальне або професійне навчання, участь у продуктивній праці, релігійну і культурну діяльність і такі терапевтичні заходи, які можуть бути здійснені» [6, с. 303]. Зазначена норма допомагає в роботі з особами, які вчинили злочини проти свободи, честі і гідності, а також злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотиків. Цей досвід США можна впровадити та успішно використовувати в національній пенітенціарній системі.

Одним з найбільш визнаних в Європі є досвід поводження із засудженими в Німеччині, де термін ув'язнення використовується для підготовки правопорушника до повернення в нормальне життя. У пенітенціарний період засуджених вчать підкорятися

законам, нести відповідальність за вчинки, забезпечувати своє існування. На думку фахівців, зазначені цілі не можуть бути досягнуті, якщо у в'язниці засуджений остаточно втратить людську гідність. Тільки зведення до мінімуму різниці між життям у в'язниці і життям на волі може запобігти повному розпаду особистості та знизити рівень рецидивної злочинності [4, с. 70]. У кримінально-виконавчому законодавстві Німеччини йдеться про таке виконання покарання, яке за допомогою процесу ресоціалізації формувало б у засуджених соціальну відповідальність. На вимогу засудженого йому надається допомога фахівця з соціальної роботи, священика і психолога. Як і в інших країнах, у Німеччині засуджені залучаються до трудової діяльності, шкільного навчання, а також професійної підготовки. У в'язницях Німеччини засуджених навчають сучасним спеціальностям, які актуальні в суспільстві, щоб після звільнення вони знайшли своє місце і змогли плідно працювати, забезпечуючи себе. За справедливим переконанням німецьких фахівців, така організація роботи із засудженими є одним із способів боротьби з рецидивною злочинністю. У в'язницях Німеччини активно використовується така форма дистанційного навчання, як інтернет-навчання, проте виникають складнощі під час здачі заліків та іспитів у зв'язку з ізоляцією засуджених. Надання виправною установою засудженому можливості працювати направлено на реалізацію природних прав особи та її ресоціалізацію. Засуджених у Німеччині поміщають у в'язниці, розташовані ближче до їх будинку, що сприяє мінімізації розриву соціальних зв'язків між засудженими та їх оточенням.

Застосування таких методів у кримінально-виконавчій системі дозволяє зменшити кількість суспільних та особистих конфліктів, сприяє комунікації, злагоді та терпимості, здобуттю освіти засудженими. У Німеччині в процесі соціальної адаптації беруть активну участь громадські організації та опікунська рада. Члени опікунської ради допомагають адміністрації виправної установи наблизити обстановку в ув'язненні до життя на волі. Проводиться так звана групова психотерапія, організуються бесіди, що допомагають згладжувати конфлікти між тюремним персоналом і засудженими. Відповідно до законодавства Німеччини особам, що

звільняються, надається матеріальна допомога та здійснюється сприяння у працевлаштуванні. До моменту звільнення їм допомагають знайти роботу і житло, а також виділяють кошти на проїзд і одяг. Допомога здійснюється за рахунок коштів, які засуджений, відбуваючи покарання, вносив на свій рахунок. У виправних установах Німеччини засудженим надається допомога протягом усього строку відбування покарання, що сприяє успішній інтеграції в суспільстві після звільнення [4, с. 72].

Висновки. На закінчення слід зазначити, що реформування кримінально-виконавчої системи України неможливе без урахування методів і форм роботи зарубіжних країн під час розгляду питань соціальної адаптації засуджених. Вважаємо за необхідне ч. 4 ст. 125 Кримінально-виконавчого кодексу України викласти в такій редакції: «4. Для засуджених надається можливість підготовки на курсах професійного навчання робітників на виробництві з урахуванням їх особистої зацікавленості та відповідно до затребуваності на професії у суспільстві. Адміністрація установи покарань повинна забезпечувати засуджених профільними робочими місцями для закріплення професійних навичок, отриманих у місцях позбавлення свободи».

Для реалізації зазначеного необхідно на базі установ виконання покарань створювати не одне, направлене на якийсь вид продукції, виробництво (наприклад, деревообробка, металообробка та інше), а декілька різноманітних за направленням виробництва майстерень з урахуванням інтересів засуджених у рамках отриманої або бажаної до отримання професійної освіти. Також доцільно включити в Кримінально-виконавчий кодекс України статтю, що закріплює за засудженими, схильними до вживання алкоголю, наркотичних та психотропних речовин, ВІЛ-інфікованими, право на спеціальну допомогу (працевлаштування, медичне обслуговування, життєзабезпечення).

Список використаних джерел

1. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка. Москва: А ТЕМП, 2006. 944 с.
2. Зубарев С. М. Уголовно-исполнительное право: учебник для академического бакалавриата. 5-е изд., пер. и доп. Москва: Юрайт, 2016. 455 с.

3. Багреева Е. Г. Субкультура осужденных и их ресоциализация: монография. Москва: ВНИИ МВД РФ, 2001. 164 с.

4. Сухов А. Н. Социальная работа в пенитенциарных учреждениях: учебное пособие / под ред. проф. А. Н. Сухова. Москва: Московский психолого-социальный институт, 2007. 300 с.

5. Уголовный кодекс Швейцарии /пер. с нем.; науч. ред. А. В. Серебрянникова. Москва: Зерцало, 2000. 134 с.

6. Примерный Уголовный кодекс США. Официальный проект Института американского права / пер. с англ. А. С. Никифорова; под ред. Б. С. Никифорова. Москва: Прогресс, 1969. 303 с.

References

1. Ojegov, S. I. (1997), *Explanatory dictionary of Russian language, Moscow*.

2. Zubarev, V. N. (2011), *Criminal and executive law, Moscow*.

3. Bagreeva, E. G. (2001), *Subculture of convicts and their resocialization, Moscow, 2001*.

4. Sukhova, A. N. (2007), *Social work in penal institutions, Moscow*.

5. Serebryannikov, A. V. (ed.) (2000), *Criminal Code of Switzerland, Moscow*.

6. Nikiforov, B. S. (ed.) (1969), *Approximate Criminal Code of the USA, Moscow*.

Anishchenko V. O., Makhlai O. A.

PENITENTIARY PROBATION IN FOREIGN COUNTRIES

The legal acts are considered, the methods and forms of convicts' social adaptation during the penitentiary period in foreign countries are analyzed in the article. Such countries as Switzerland, Great Britain, Germany and the United States have been chosen for analysis.

The main criterion for choosing countries for further analysis is the availability of positive experiences in convicts' social adaptation during the penitentiary period and a low level of recidivism after their release.

Analysis of the methods and forms of convicts' social adaptation during the penitentiary period in certain countries was made in a descriptive form and taking into account the following restrictions:

– *unification of the conceptual apparatus in the sphere of convicts' resocialization was not done;*

– *statistic data of convicts' number who passed individual social adaptation programs were not used;*

– *comparative characteristic of statistical indicators of recurrent crimes in these countries during the same period of time was not done;*

– *financial component of ensuring social adaptation programs was not take into account.*

Such concepts as re-socialization, social adaptation and social assistance were considered during the analysis. Time periods and processes that are inherent to them were mentioned. Some specific features of different countries in direction of organization work of convicts' social adaptations were separated.

In particular, it was suggested Great Britain to be considered the leader among countries on organization of work in prisons directed to full educational adaptation.

The United States of America can be considered to be the leader regarding the number of programs on reducing crime that are based on convicts' self-analysis of their crimes and needs, understanding of the necessity to change their life style.

Germany can be considered to be the best example in direction of minimizing the gap between life in prison and life in freedom. According to German specialists, this leads to the fact that a prisoner will not lose human dignity during detention and it will reduce the level of recidivism in future.

Switzerland is considered to be the leader on responsibilities of the penitentiary system personnel and other non-state bodies (non-governmental organizations, funds etc.) to conduct the adaptation measures for convicts' correction.

As a result of the maintained analysis, it is proposed to amend the Criminal Executive Code of Ukraine in order to improve the quality of re-socialization measures as providing the convicts with an opportunity to take professional trainings at work, taking into account convicts' personal interest and in accordance with the demand for a profession in the society; to provide prisoners with specialized workplaces for consolidation of skills acquired in places of imprisonment.

Key words: *convicts' re-socialization, social adaptation, foreign experience, assistance, adaptation methods, social assistance.*